

Vilvoorde – OLV van Troost basiliek (prov , Vlaams-Brabant).
Rapportage vondstmelding 27 augustus 2010

Dirk Pauwels

I. Verslaggever:

Dirk Pauwels
Erfgoedonderzoeker Archeologie
VIOE
Jekerstraat 10
3700 Tongeren
Datum onderzoek: 06 09 & 14 09 2010; datum verslag 20 09 2010

II. Identificatie

Provincie:	Vlaams-Brabant
Gemeente:	Vilvoorde
Deelgemeente:	Vilvoorde
Adres:	Trooststraat
Kadastergegevens:	Vilvoorde Afd. 2 Sie D, perceelnr. 874C
Toponiem(en):	/
Naam van de site:	Onze-Lieve-Vrouw van Troost basiliek
kenmerk R & E:	2010/291
CAI:	locatienummer 150791
DIBE:	70536

De OLV van Troostkerk, in 2006 verheven tot basiliek - maakt deel uit van het Karmelietessenklooster in de Trooststraat/Leuvensestraat te Vilvoorde. Het kloosterterrein, in de 16de eeuw ingericht in het voormalige Sint-Nicolaasgasthuis, lag tussen de toenmalige stadswallen (huidige Franklin Rooseveltlaan) in het noorden en de Leuvensestraat in het zuiden, vlakbij de Leuvensepoort (fig. 1).

vondstmelding Vilvoorde - OLV van Troost

Fig. 1: kadasterplan met het klooster en de OLV van Troostbasiliek (blauw)

111. Onderzoekskader

De vondstmelding gebeurde in het kader van de restauratie- en herinrichtingswerken in de basiliek. De voorziene bodemingrepen voor de installatie van vloerverwarmingskanalen werden in de loop van 2009 voorafgegaan door een preventief archeologisch onderzoek door Archaeological Solutions (De Vriendt 2009). Dit betekende dat in de 17de eeuwse centrale zeshoek, gevat tussen het priesterkoor aan de oost- en het zusterkoor aan de westzijde, de tegelvloer in de noordelijke, zuidelijke en westelijke absiden werd verwijderd en het bodemarchief werd opgegraven tot op de diepte van de ingreep. De vondstmelding heeft betrekking op de vloer in het centrum van de zeshoek. De stabilisatie van een aantal verzakte tegels impliceert dat de onderliggende opvulling wordt verwijderd. Vermits bij het bovenvernoemde archeologisch onderzoek ondermeer een aantal graven werden blootgelegd, bestond het vermoeden dat de verzakking werd veroorzaakt door de

losse vulling van (een) graf(ven). Het feit dat de verzakking bovendien perfect op de as van het gebouw lag, versterkte deze indruk alleen maar,

IV. Het terreinonderzoek

Oorspronkelijk was de bedoeling dat een rechthoekige zone van 180 x 60 m (6 x 2 tegels verwijderd) en een nabijgelegen vierkant van 30 x 30 cm (1 tegel verwijderd) zou worden onderzocht.

De opgraving van de rechthoek omvatte voornamelijk het gecontroleerd verwijderen van een heel losse vulling van donkerbruine aarde vermengd met kleine fragmenten bouwpuin (baksteen, Diegemse steen, mortel), houtskoolspikkels en menselijk bot. Naargelang de hoeveelheid van deze bijmenging zijn een aantal startpakketten te onderscheiden. Op ca 80 cm onder het huidige vloerniveau werden de resten - i.c. de benen en voeten - van een skelet in anatomisch verband aangetroffen. Vanaf het bekken naar boven toe was het verstoord, het hoofd (aan de O-zijde) leek zich buiten de werkput te bevinden. Rondom de voeten en het bekken was de donkerbruine verkleuring van de houten kist nog zichtbaar.

Het leeghalen van het vierkant putje wees op eenzelfde situatie: onderaan een losse vulling (met veel bouwpuin en wat losse scherven geglaazuurd aardewerk) die ook de naburige tegels droeg, kwam een restje textiel aan de oppervlakte. De onstabiele profielen maakte het verder opgraven van een dergelijke kleine put praktisch ondoenbaar. Omdat bovendien ook hier de aanwezigheid van een graf werd verondersteld, werd besloten het onderzoek voorlopig te stoppen.

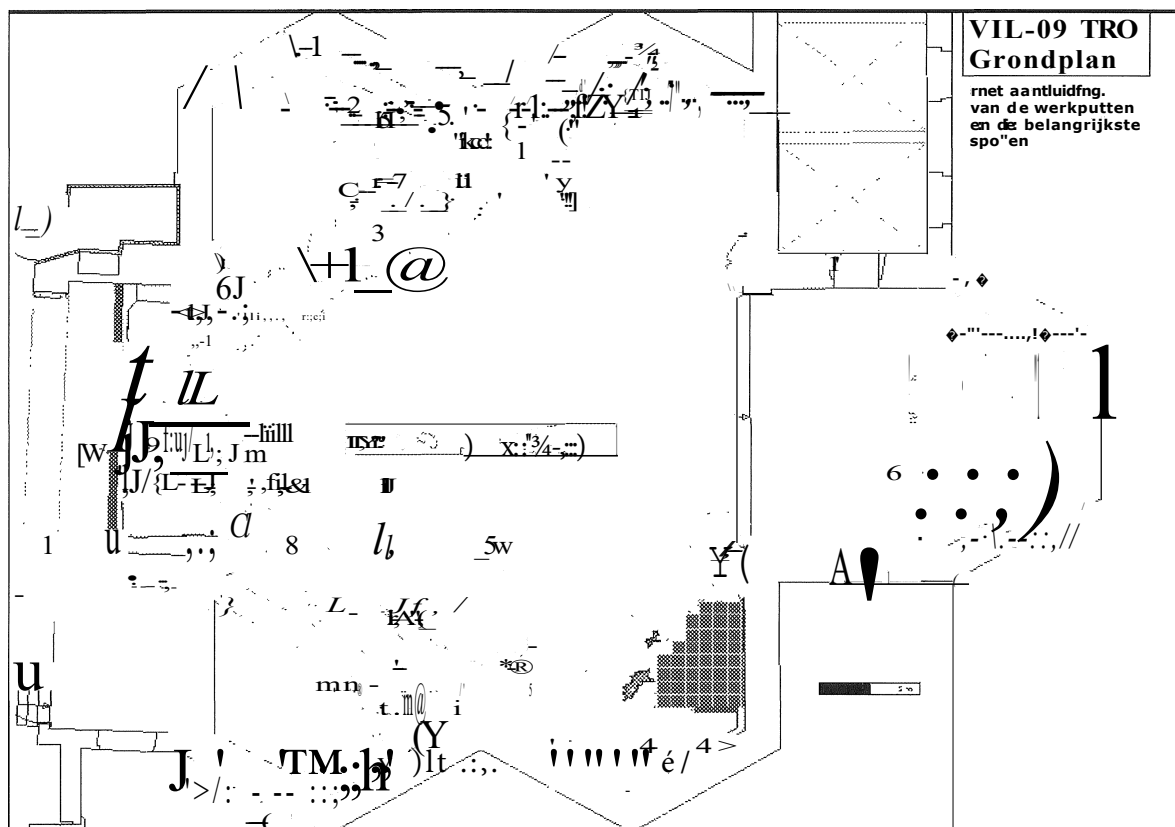

Fig. 2: situering van de VIOE-werkput in het opgravingsplan van 2009 door Archaeological Solutions (De Vriendt 2009)

Na overleg met de opdrachtgever, architect en aannemer werd, om redenen van vloerstabiliteit én uitgaande van de aanwezigheid van (ininstens) twee 0-W begravingen, besloten de tegels tussen beide putten te verwijderen en de ganse zone op te graven. Op deze manier werd uiteindelijk in de 0-W as van het gebouw een werkput van 5,40 x 0,60 m archeologisch onderzocht (fig. 2 en 3).

Fig. 3: de OLV van Troostbasiliek, zicht vanuit het priesterkoor (0) naar het zusterkoor (W).

Van het eerstgenoemde skelet (graf 1 - skelet 1) bleek uiteindelijk ook het hoofd verdwenen. De grafkuil werd, op zijn minst aan het voeteneinde, schuin naar beneden in de bodem uitgegraven. Het andere uiteinde van het graf is, samen met het bovenlichaam, verstoord geworden (fig. 5).

Het vermoeden van een tweede begraving werd inderdaad bevestigd (graf 2 - skelet 2): 70-75 cm onder het huidige vloerniveau kwamen de resten van een tweede skelet (voeten in het W) aan het licht. Ook in dit geval lagen enkel nog de benen (zonder voeten) en een deel van het bekken *in situ*, alles daarboven was met uitzondering van één (onderarm?)been verdwenen. Ook hier waren er nog duidelijke sporen van de houten kist te herkennen, en naast het skelet werden enkele nagels ingezameld. Op het bekken lagen een aantal dunne strookjes textiel, identiek aan de stukken die voorheen al waren ingezameld. Voor zover een vlugge reconstructie met de ingezamelde restanten (vnl. de gestikte naden) toelaat, lijkt het te handelen om een langwerpige stuk bruine textiel (een stola?) waarvan de randen met

koper/gouddraadstiksel zijn afgezet. Eén van de fragmenten is centraal versierd met een kruis (fig. 4).

Het bewaarde deel van dit skelet lag in een puinlaag van kleine fragmenten Diegemse steen. Een deel van dit puinpakket, tezamen met het bovendeel van dit skelet maar niet de bodem van de houten kist, werd verstoord door een latere vergraving. Voor zover te zien in het profiel duikt de vulling van deze vergraving schuin naar beneden van W naar 0. Een sondering tegen de oostelijke werkputrand wijst uit dat de vulling ervan nog minstens 50 cm onder het werkvlak doorloopt. Dezelfde boring wees ook uit dat er alvast tot - 1m onder het werkvlak geen spoor te bekennen is van het "Diegemse puinpakket".

Op het niveau van de skeletten werd het onderzoek gestaakt. Er werd in overleg met alle betrokken partijen besloten de laatste rustplaats van beide personen niet verder te verstoren. Na de registratie van de skeletten en grondsporen in het werkvlak werden alle losse vondsten, met uitzondering van de textielfragmenten, terug in de werkput geplaatst. De textielresten worden eventueel - in navolging van het onderzoek van textielresten uit één van de graven uit het archeologische onderzoek van 2009 (skelet S15, geïdentificeerd als Joannus Nepomisemus: De Vriendt 2009, 27-28) - nog voor verdere studie voorgelegd. Rekening houdende met de ligging nabij het priesterkoor en het rijke textiel is het best mogelijk dat de overledene belangrijk genoeg was om te worden vermeld in de archiefbronnen en behoort de identificatie van het skelet misschien tot de mogelijkheden.

V. Interpretatie

De interpretatie van de terreingegevens is op het eerste zicht vrij duidelijk: twee 0-1V begravingen in de as van het kerkgebouw, beide overledenen (geschatte grootte van ca 170 cm; lengte van de *femur* resp. 48 en 46 cm) 'kijken' naar het W. De dichtst bij het

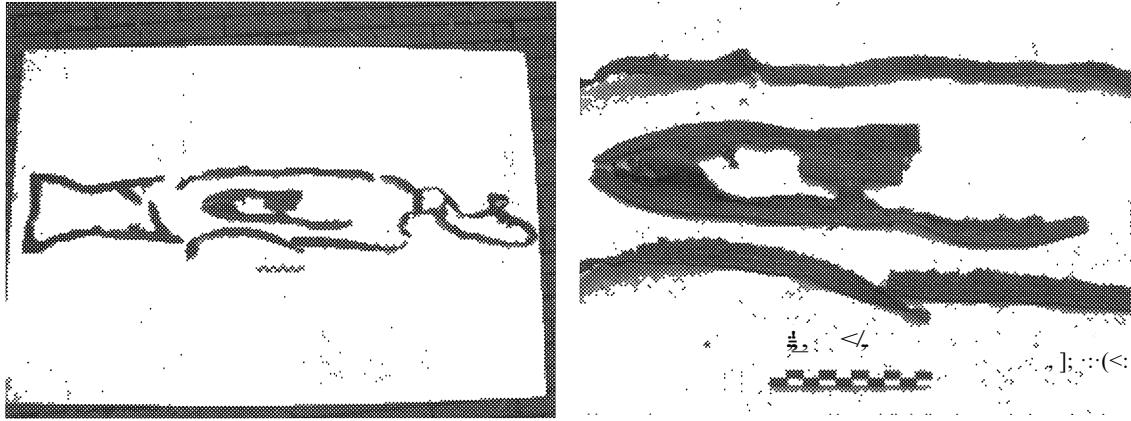

Fig. 4: links een poging tot reconstructie van het stuk textiel (met 'zwaluwstaartuiteinden') en rechts een detailopname van een op de uiteinden versmallend onderdeel met centraal een gestikt kruis.

altaar begraven overledene kreeg een stuk textiel (stola?) mee dat blijkbaar ter hoogte van het bekken was gelegd. De interpretatie van de andere vergravingen daarentegen is, door de beperkte omvang van het vlak en de onvolledigheid van de profielen van de werkput, niet voor de hand liggend.

Op basis van de profielen (fig. 5) kan de volgende sequentie van ingrepen in de 80 cm onder de tegelvloer worden gereconstrueerd:

- in een eerste fase (fase 1a en 1b) wordt er begraven. Bij gebrek aan enig stratigrafisch verband of diagnostisch vondstmateriaal kan over de (on)gelijktijdigheid van de graven geen uitspraak worden gedaan. Het niveau waarop de skeletten voorkomen is ongeveer hetzelfde als dat van het archeologisch onderzoek van 2009. De kist van het westelijke graf werd bijgezet in grond, de kist van het oostelijke graf werd gelegd op en afgedekt met een puinpakket. Dit puinpakket is 0-W minimaal 180 cm breed. Hoewel de exacte omvang ervan omwille van latere verstoringen niet meer te bepalen is, geven twee boringen bij de bewaarde randen ervan toch aan dat het niet veel breder is geweest. Dit pakket kan het uitbraakspoor zijn van een N-Z georiënteerde muur. Het graf werd gedeeltelijk in dit puin uitgegraven en de kist terug met puin afgedekt. Strikt genomen is natuurlijk ook mogelijk dat de begraving en het puin gelijktijdig zijn: de dode werd in dit geval bijv. bijgezet net na de uitbraak, tijdens de opvulling van de uitbraaksleuf met puin.

De veronderstelling dat wij hier te maken hebben met een N-Z muur vindt geen bevestiging in de N, Z en W opgravingsputten van 2009, waarin geen uitbraakspoor werd herkend. Een spoor van 2009 dat eventueel wel kan zou kunnen gelinkt worden met het puinpakket is de gekapte zandstenen goot die in NO-ZW richting doorheen een noordelijke werkput loopt (nr.1; De Vriendt 2009, 16-17, spoor 11).

- in fase 2 wordt een deel van het westelijke graf en van de puinlaag weggegraven. De kuil (?) wordt opgevuld met een opeenvolging van lagen grond vermengd met brokjes puin.

- in een derde fase worden het westelijke graf uit fase 1 en de de kuil uit fase 2 afgedekt door een puinlaagje. Dit laagje liep waarschijnlijk verder in oostelijke richting maar verdween tengevolge van de graafwerken van de volgende fase.

- in fase 4 tenslotte worden de sporen uit de vorige fasen vergraven, vooral aan de oostzijde, en afgedekt. Aan de oostzijde helt de vulling van deze vergraving duidelijk af richting priesterkoor.

- de 5de fase is vertegenwoordigd door de huidige tegelvloer met een ca 5 cm dik, zandig vloerbed.

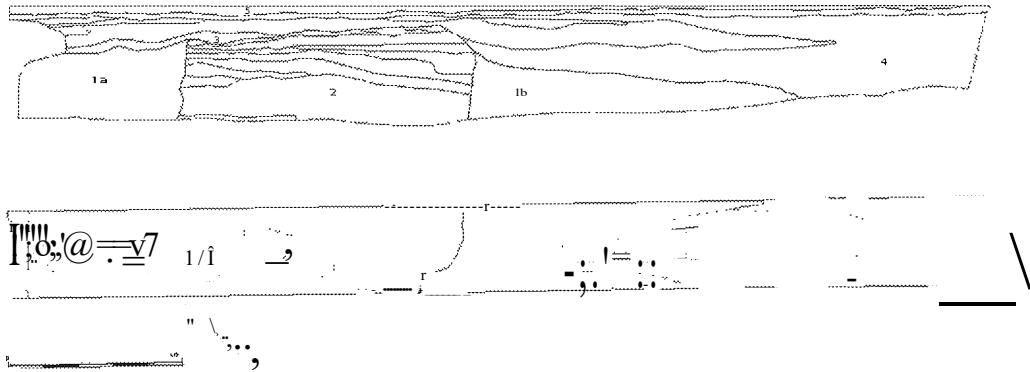

Fig. 5: vlak- en profieltekening (N-profiel) van de werkput

VI. Het historisch kader

De basiliek van OLV van Troost ligt op de zuidrand van het Karmelietessenklooster, dat in de 16de eeuw werd gesticht in de bestaande maar al enigszins vervallen gebouwen van het Sint-Nicolaasgasthuis. In 1641 werd op deze plek begonnen met de bouw van een nieuw, ommuurd klooster en werd tevens de bestaande Sint-Nicolaaskapel uitgebreid met een nieuw rechthoekig zusterkoor met flankerende noordtoren (fig. 6a). Deze bouwwerken werden voltooid in 1646. Al in de jaren 1663-1665 werd het kerkgebouw nogmaals uitgebreid met de bouw van een zeszijdige centraalbouw tegen de oostzijde van het zusterkoor (fig. 6b). Van de oorspronkelijke vijf traveeën van de Sint-Nicolaaskerk worden drie traveeën behouden en door middel van een smallere overgangstravee verbonden met de westzijde van de nieuwe zeshoek, terwijl de twee noordelijke en twee zuidelijke zijden worden opengewerkt in tweezijdige apsiden (fig. 7); de oostzijde van de hexagoon wordt ingericht als priesterkoor. In 1671 kon de kerk worden ingewijd.

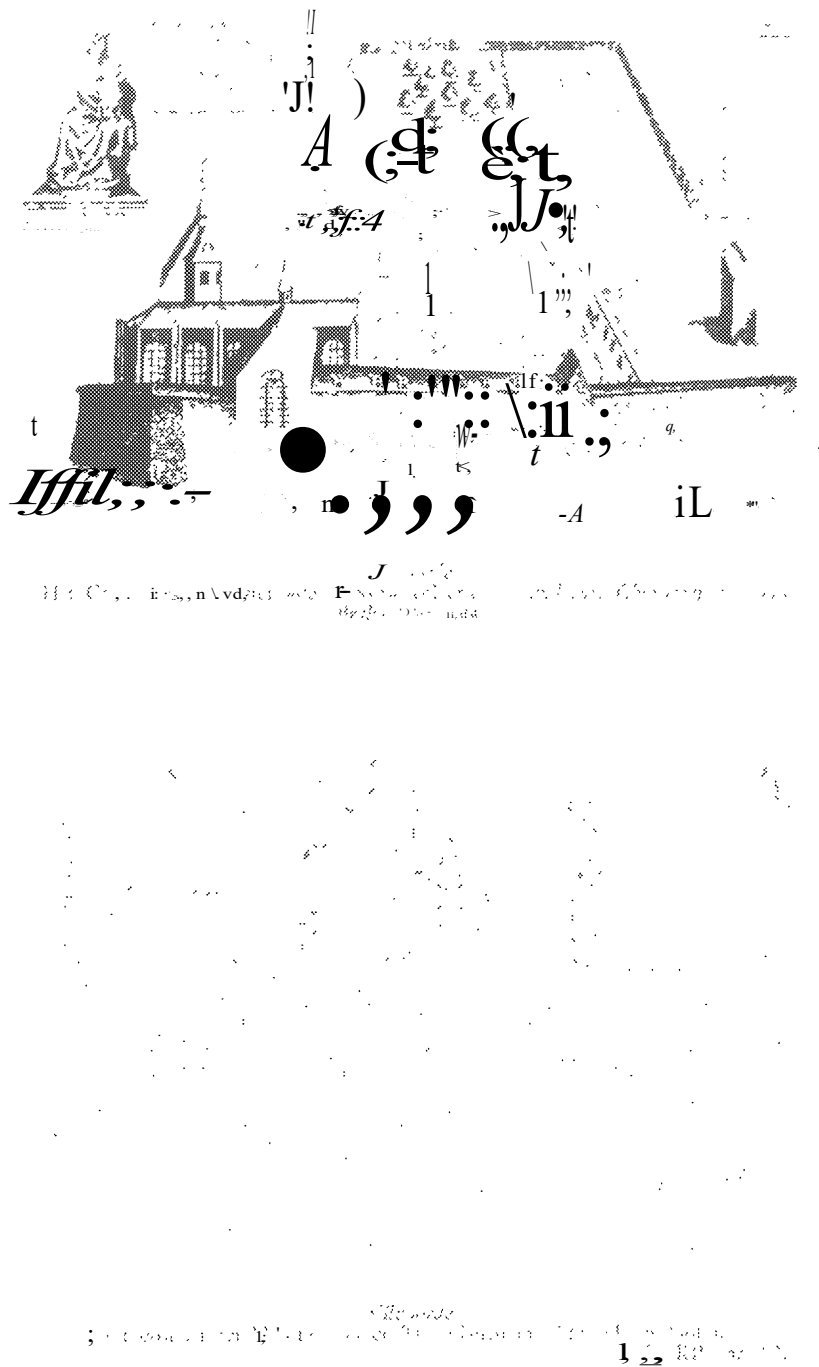

Fig. 6: a) het klooster met kerk bij Sanderus (1660) en b) een zicht op het klooster met de nieuwe OLV van Troostkerk (16) vanuit het westen, uit het stadszicht van Goffiaux (1720) (Verbesselt 1972, tussen p. 84 & 85)

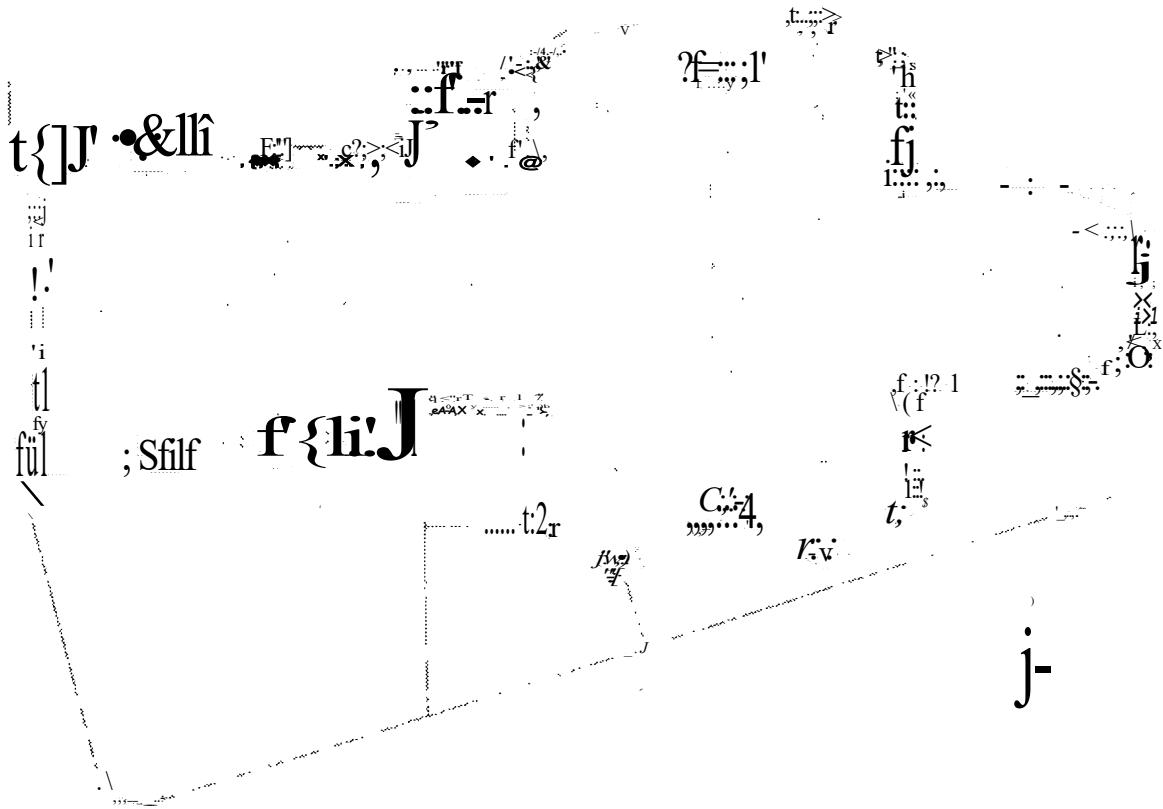

Fig. 7: grondplan van de huidige kerk (De Maegd & Van Aerschot 1975, 707)

Zoals zoveel andere kerkelijke instellingen wordt de Karmelietessengemeenschap onder de Franse Revolutie ontbonden. Na een kortstondig herbestemming van bepaalde gebouwen van het klooster (o.m. als kazerne) konden de zusters begin 19de eeuw de gebouwen terugkopen. Tot de dag van vandaag verblijven er nog steeds Karmelietessen in het klooster.

Kunnen wij de beperkte gegevens uit het vloeronderzoek enigszins koppelen aan de (bouw)geschiedenis van de kerk en het klooster? De opgraving leverde een relatieve opeenvolging van bodemingrepen waaruit wij kunnen afleiden dat de graven werden aangelegd vóór de afdekking van fase 4 en vóór de aanleg van de huidige, laatste tegelvloer. Een ander houvast in zin van een *terminus ante quem* is het decreet van Napoleon van begin 19de eeuw met het verbod op begraven in kerken.

Voor een *terminus post quem* kunnen wij enkel een de hypothese aanreiken: als het puinpakket inderdaad een N-Z uitbraakspoor is, kan deze muur deel uitgemaakt hebben van de Sint-Nicolaaskerk. Van deze kerk werden de twee oostelijke traveeën afgebroken in de 17de eeuw om plaats te maken voor de bouw van de nieuwe centraalbouw. Het oostelijke graf kan dan in dit geval dateren van na de afbraak van de kerk, d.i. ten laatste in 1663, de begindatum van de bouwwerkzaamheden voor de nieuwe kerk. Het westelijke graf, dat dan in de Sint-Nicolaaskerk lag, kan nog ouder zijn. De positie van dit graf op de O-W as van deze kerk - die ook na de nieuwbouw de centrale as blijft - laat vermoeden dat het om een belangrijke bijzetting zou kunnen gaan.

VII. Aanbevelingen

Zoals reeds vermeld, werd er reeds tijdens het archeologisch onderzoek in overleg met alle betrokkenen geopteerd om de graven ongestoord *in situ* te bewaren. Met uitzondering van de textielresten werden de losse vondsten - vnl niet gearticuleerde botfragmenten - die werden ingezameld in de vulling boven de beide skeletten werden terug in hun respectievelijke graven gedeponneerd. De grond uit de graven zal worden

teruggestort en voldoende gecompacteerd om een stabiele vloerondergrond te verschaffen. Binnen het kader van het restauratieproject wordt ook de optie overwogen om de ligging van de graven met een merkteken in een tegel aan te duiden, zoals elders in de kerk nog gebeurt.

VIII. Bibliografie

DE MAEGD & VAN AERSCHOT 1975

De Maegd Ch. & S. Van Aerschot, Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 2n. Vlaams-Brabant. Halle-Vilvoorde, 705-709

DE VRIENDT 2009

De Vriendt B., Archeologisch noodonderzoek in de basiliek OLV van Troost te Vilvoorde, AS-Rapportage 2009-31.

VERBESSELT 1972

Verbesselt J., Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13de eeuw, deel XI: tussen Zenne en Dijle I, Pittem,